

## СЕКЦІЯ 2. СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-263-3/09>

**Карпіна О. С.,**  
*кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри світової літератури  
Горлівського інституту іноземних мов  
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

### **РЕЦЕПЦІЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ТА ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ Г. С. СКОВОРОДИ У ТВОРЧІЙ СВІДОМОСТІ ВС. С. СОЛОВЙОВА**

У 2022 році українська наукова спільнота відзначає 300-річчя від дня народження Г. С. Сковороди – видатного філософа, письменника, педагога, просвітителя, що, безумовно, актуалізує питання рецепції його особистості та творчості у національних слов'янських літературах. Одна з граней цього питання пов'язана зі сприйняттям та переосмисленням морально-етичних та філософських ідей Сковороди представниками російської літератури, у тому числі Вс. С. Соловйовим.

Широко відомий той факт, що мати Вс. Соловйова походила зі старовинної української родини, до однієї з гілок якої належав видатний український філософ і педагог Г. С. Сковорода, що доводився Поліксені Володимирівні Романовій двоюрідним дідом [1, с. 23]. Цілком ймовірно, що романіст, який прекрасно знав свій родовід і цікавився долею предків, був знайомий із творчим доробком геніального мислителя та основними положеннями його філософської концепції

Зокрема, в філософському діалозі «Разговор пяти путников об истинном счастье в жизни (Разговор дружеский о душевном мире)» (1773–1774) міститься вражаюча за своєю глибиною думка, яка представляє собою одну грань роздумів філософа над вічною проблемою людства: «<...> не легче ли <...> питаться одним зельем суровым и притом иметь мир и утешение в сердце, нежели над изобильным столом сидеть гробом повапленным, исполненным червей неусыпных, душу день и ночь без покоя угрызающих? Не лучше ли

покрыть телишко самою нищею одеждою и притом иметь сердце, в ризу спасения и одеждою веселья одетое, нежели носить златотканое платье и между тем таскать геенный огонь в душевном недре, печалями бесовских манеров сердце опаляющий?» [3, с. 345–346].

Ми вважаємо, що саме у цьому висловлюванні Г. С. Сковороди бере свій початок розуміння проблеми щастя, яка часто порушувалася в історіософських текстах його правнучатим племінником. У пенталогії вище представлена антитеза актуалізується у зв'язку з образами Бориса та Володимира Горбатових – представників другого покоління роду. Особливо ж цікаві в контексті даної проблеми їхні відносини після зради старшого брата молодшим. На серці одягненого в сіру шинель Бориса, помисли якого спрямовані на порятунок ближнього, легко і світло, незважаючи на тяжку долю, що його спіткала. Послання, отримане заарештованим юнаком від нареченої, пройняте вірою в те, що вони ще будуть щасливі: «Но он и теперь был счастлив. Никогда, никогда в самые лучшие минуты жизни не испытывал он такого восторга, как теперь, в этой маленькой сырой келье, разобщенный с целым миром. Если бы его спросили в эту минуту, чего он хочет, он сказал бы: “Ничего”» [7, с. 404].

На серці ж молодшого сина Сергія Борисовича і Тетяни Володимирівни, навпаки, нестерпно тяжко, його безупинно терзають докори сумління. Навіть розкіш горбатовського будинку не в може повернути ставному гвардійському офіцерові в блискучому мундирі душевну рівновагу. Через декілька років після того, що сталося, змучений Володимир пише братові: «Знай, Борис, что всю жизнь, с тех пор как мы расстались, я почти ни на минуту не мог забытья, всегда было предо мною твое лицо, и в нем я читал упрек, молчаливый и страшный. <...> У меня не было после нашей разлуки ни минуты счастья, да уж что говорит о счастье, – не было спокойствия, вся жизнь прошла тягостью. Если бы ты знал, как я ненавижу себя, как я презираю себя, как мне тошно жить» [6, с. 167].

Як видно, і на переконання філософа, і на думку романіста, щастя полягає не в радощах тілесного життя та матеріальних благах, а в душевному спокої та чистому сумлінні. Незважаючи на те, що текстуальної подібності вищенаведених уривків не спостерігається та немає прямих свідчень того, що при роботі над пенталогією Вс. С. Соловйов спирався на вказану філософську працю Г. С. Сковороди, наступність ідеї все ж таки очевидна.

Як відомо, наріжним каменем філософії Г. С. Сковороди є його вчення про дві натур, відповідно до якої все суще являє собою єдність двох протилежних сутностей – видимої та невидимої, матеріальної та ідеальної, тілесної та духовної, тимчасової та вічної [2, с. 262]. Теза про двоїсту природу світу проходить червоною ниткою через усі праці мислителя. Зокрема, процитована нами вище репліка Лонгіна із зазначеного філософського діалогу має продовження: «Если строишь дом, строй для обеих существа твоего частей – души и тела. Если украшаешь и одеваешь тело, не забывай и сердца. Два хлеба, два дома и две одежды, два рода всего есть, всего есть по двое, затем что есть два человека в человеке одном и два отца – небесный и земной, и два мира – первородный и временный, и две натуры – божественная и телесная, во всем-на-всем» [3, с. 346].

У трактаті, названому «Книжечка, называемая Silenus Alcibiadis, сиречь Икона Алкивиадская (Израильский змий)» (1776), спектр протиставлень, що підкреслюють властивий світу дуалізм, суттєво розширюється: «<...> вижу в сем целом мире два мира, один мир составляющие: мир видимый и невидимый, живой и мертвый, целый и сокрушаемый. Сей – риза, а тот – тело, сей – тень, а тот – дерево; сей – вещество, а тот – ипостась, сиречь основание, содержащее вещественную грязь, так как рисунок держит свою краску.

Итак, мир в мире есть вечность в тлене, жизнь в смерти, пробуждение во сне, свет во тьме, во лжи истина, в плаче радость, в отчаянии надежда» [4, с. 16].

Одне з ключових положень філософії Г. С. Сковороди відбилося в тексті «Хроники четырёх поколений». Ідею про гармонійне співіснування у світі двох протиставлених одна одній сутностей озвучує Павло Петрович. Найбільш показовим у цьому плані є монолог Павла Петровича, звернений до великої княгині та приборчників під час обіду на гатчинському млині: «<...> очень естественно, что все таинственное, необъяснимое, выходящее из сферы нашей повседневной жизни, останавливает мое внимание, интересует меня. Иначе быть не может, я хорошо знаю, что в каждом из нас наряду с жизнью нашего тела есть иная, душевная жизнь. Есть в душе нашей предчувствие высших законов, действующих в иной, высшей сфере, откуда мы явились и куда рано или поздно вернемся из нашего временного странствования <...>» [5, с. 285].

Очевидно, що, як і у випадку з авторською інтерпретацією проблеми щастя, має місце концептуальне переосмислення першоджерела. У вустах Павла ідея про співіснування у людині двох рівноправних першооснов – тілесної й духовної, тимчасової й вічної – знаходить форму універсальної істини, однаково справедливої для усіх витків світової історії.

Підіб'ємо підсумки всього вищесказаного. Художня історіософія Всеволода Соловьєва формувалася під впливом поглядів видатних істориків, філософів та письменників як сучасної йому, так і попередніх епох. Морально-етична складова історіософської концепції романіста, що втілилася в його фундаментальній літературній праці, має своїм джерелом філософію Г. С. Сковороди. Незалежно від того, в яку історичну епоху довелось жити людині, справжнє її щастя не представлялося романістові можливим без душевного спокою і чистої совісті. Твердим було його переконання в дуалізм світу та людини.

#### **Список використаних джерел:**

1. Величко В. Л. Владимир Соловьёв. Жизнь и творения. 2-е изд. Санкт-Петербург : Книжный магазин А. Ф. Цинзерлинга, 1904. 208 с.
2. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., виправл., доповн. Київ : Академвидав, 2005. 592 с. (Альма-матер).
3. Сковорода Г. С. Сочинения : в 2 т. / сост., пер. и обр. И. В. Иваньо, М. В. Кашубы ; вступ. ст. И. В. Иваньо, В. И. Шинкарука. Москва : Мысль, 1973. Т. 1. 511 с. (Философское наследие).
4. Сковорода Г. С. Сочинения: в 2 т. / сост., пер. и обр. И. В. Иваньо, М. В. Кашубы ; вступ. ст. И. В. Иваньо, В. И. Шинкарука. Москва : Мысль, 1973. Т. 2. 486 с. (Философское наследие).
5. Соловьев Вс. Собр. соч. : в 9 т. Москва : ТЕРРА – Книжный клуб, 2009. Т. 4: Хроника четырёх поколений: Вольтерьянец : исторический роман. 448 с.
6. Соловьев Вс. Собр. соч. : в 9 т. Москва : ТЕРРА – Книжный клуб, 2009. Т. 6: Хроника четырёх поколений: Изгнанник : исторический роман. 400 с.
7. Соловьев Вс. Собр. соч. : в 9 т. Москва : ТЕРРА – Книжный клуб, 2009. Т. 5: Хроника четырёх поколений: Старый дом : исторический роман. 432 с.